

سیمای درون

علی تقدیری

مؤمنانی که از آیات قرآن شفا می‌طلبند و رحمت کسب می‌کنند و ظالمانی که جز خسارت و زیان بهره‌ای از آن نمی‌گیرند و انسان‌های کم‌ظرفیتی که در حال نعمت مغرورند و در مشکلات نا امید و زیبوند، همه آنان طبق روحیاتشان عمل می‌کنند که بر اثر تعلیم و تربیت اعمال خود انسان شکل گرفته است. در قرآن به این شکل‌گیری درون اشاره دارد که فرمود:

«قل کل يعمل علی شاکلته فربکم اعلم بمن هو اهدی سبیلاً» (سوره اسراء، آیه ۸۴)

بگو هر کسی براساس سیرت خود عمل می‌کند و پروردگار شما برآنکه هدایت یافته از همه کس آگاه‌تر است.

شاکله چیست؟ شاکله از ماده شکل به معنای مهار کردن حیوان است. از آن‌جا که روحیات و عادات انسان را مقید به روشی می‌کند به آن شاکله گویند و مفهوم شاکله هیچ‌گونه اختصاص به طبیعت ذاتی انسان ندارد بلکه به هرگونه عادت و مذهب و روش که به انسان جهت بدهد گفته می‌شود.

ملکات و روحیات انسان جنبه اختیاری دارد و انسان هنگامی که عملی را تکرار می‌کند نخست «حالت» و بعد «عادت» و بعد تبدیل به «ملکه» می‌شود. ملکات به اعمال انسان شکل می‌دهد و خط زندگی را مشخص می‌سازد.

شاکله همان ساختار و بافت روحی انسان است که در اثر وراثت و تربیت و فرهنگ اجتماعی برای انسان پدید می‌آید. از دیدگاه روانشناسی شاکله انسان مترادف با واژه «شخصیت» است که مجموعه رفتارها و ویژگی‌های روحی و جسمی فرد است و او را از دیگران متمایز می‌نماید و یا جلوه خارجی انسان است.

با بررسی منابع لغت شاکله به نیت و خلق و خوی و حاجت و نیاز و مذهب و طریق و هیئت و ساخت تفسیر شده است و به عقیده خردمندان شخصیت انسان همان قوه فکری اوست. شهید مطهری (ره) در کتاب انسان کامل فرموده‌اند: شخصیت واقعی انسان همان نیرویی است که فکر می‌کند و مولانا در اشعار خود اشار دارد:

ای برادر تو همه اندیشه‌ای
گر بود اندیشه‌ات گل گلشنی

ما بقی خود استخوان و ریشه‌ای
ور بود خاری تو هیمة گلخنی

در بعضی از روایات شاکله به نیت تفسیر شده است. امام صادق (ع) فرمود: نیت برتر از عمل است. سپس آیه را قرائت فرمود و افزود که مقصود از شاکله نیت است.

این تفسیر نکته جالبی را در بر دارد که نیت انسان از اعتقادات او بر می‌خیزد و به عمل او شکل می‌دهد و نیت یک نوع شاکله یعنی امر مقید کننده است. پس گاه نیت را به خود عمل تفسیر فرموده و گاه آن را برتر از عمل شناخته است. چرا که خط عمل برگرفته از خط نیت است.

شخصیت یافتن روح به واسطه نیات است. روح آدمی به واسطه اعمال با نیت شخصیت پیدا می‌کند از آن روح شخصیت یافته به نفس تعبیر می‌شود. اعمال خیر نفس را ملکوتی و اعمال شر نفس را شیطانی می‌سازند. و روز قیامت هر نفسی آن چه را عمل کرده از نیک و بد حاضر می‌یابد. بنابراین نیت سازنده عمل است و عمل شکل دهنده نفس آدمی است. و اثر نیت از خود عمل مهمتر است. جاودانگی در بهشت یا جهنم نتیجه ظهور نیت است و عمل هم جلوه عینی نیت است.

همانگونه که خدای سبحان براساس اعمال بدنی محاسبه می‌کند اعمال معارف و حقایق قلبی را نیز محاسبه می‌کند. در قرآن می‌خوانیم آن چه را در پنهان خود دارید چه اظهار کنید و چه آن را پنهان دارید خداوند حساب‌رسی می‌کند. و این آیه مفسر و مبیین آیات خلود (جاودانگی) است و از همین جا نحوه تهذیب روح مشخص می‌شود که اگر کسی خواست روحش را مهذب کند باید شاکله‌ای بهشت آفرین فراهم سازد. کیفر در دوزخ محصول عقاید و ملکاتی است که دائماً حضور دارند به دنبال هر خیال و فکر عاطلی که تبهکار دوزخی در دل و سر خود می‌پروراند. وجود برزخی یا اخروی مناسب با همان نشئه آخرت پدید می‌آید. مثلاً مار و عقرب تازه‌ای پیدا می‌شود و از هر چه می‌ترسد گرفتار همان خواهد شد.

مردان بهشتی در دنیا که بودند جز به خیر و صلاح و فلاح نمی‌اندیشیدند و محصول آن اندیشه‌ها و باورها **«جنات تجری من تحتها الانهار»** (سوره بقره، آیه ۲۵) خواهد بود.

ابی هاشم از امام صادق (ع) نقل می‌کند که فرمود: «اهل آتش همیشه در آتش خواهند بود زیرا که نیتشان در دنیا این بود که برای همیشه گناه و نافرمانی خدا کنند و همچنین اگر اهل بهشت همیشه در بهشت بمانند اینست که نیتشان در دنیا این بوده که همیشه خدا را اطاعت کنند پس به خاطر نیتهاست که آنان جاودانه‌اند. آنگاه آیه فوق را تلاوت فرموده و افزود هر کس بر طبق نیتش عمل می‌کند.

بعضی شاکله را به معنای فطرت گرفته‌اند. در جایی که فطرت یک دست و ثابت است آن چه در انسان‌ها متفاوت است انگیزه‌ها و عادات و بافت فکری و خانوادگی افراد است و عمل هر کس در گرو آنهاست.

حضرت علی (ع) در جمله‌ای شیوا فرمود: «قیمة کل امرء ما یحسنه» ارزش هر کسی به اندازه آن چیزی است که او را نیکو می‌سازد براین سخن دو گونه تفسیر آمده است:

* ارزش هر انسانی به اندازه شخصیت کسبی اوست که عبارت از کمالات اخلاقی و آرمان‌های مکتبی است.

* اهمیت هر کس به اندازه آن چیز است که او را ارزشمند ساخته است که عبارتست از الگوها و جلوه‌های مثبت و یا منفی که انسان از آن رنگ می‌گیرد و دریافت‌های عقلی و عملی میزان ظرفیت او را تشکیل می‌دهد. مرحوم شریف رضی (ره) پس از این جمله حضرت می‌فرماید: این از سخنانی است که قیمت برای آن گذاشته نمی‌شود و حکمتی هم وزن آن نیست و هیچ سخنی به پای آن نمی‌رسد. نکته‌هایی که برداشت می‌شود:

۱. شاکله، ساختار و بافت روحی انسان است که در وراثت و تربیت و فرهنگ اجتماعی برای انسان پیدا می‌شود.

۲. رفتار انسان برگرفته از شخصیت فکری و روحی و اخلاقی اوست. از کوزه همان تراود که در اوست..

۳. چون رفتار، ریشه در حالات و عادات دارد باید از انگیزه‌ها و خو گرفتن نابجا پرهیز کرد تا اعمال ناپسند به صورت ملکه در نیاید.

۴. راه‌های هدایت درجات دارد و هر کس نیت بهتری داشته باشد به هدایت نزدیک‌تر است.

